



**RZECZPOSPOLITA POLSKA**  
**Rzecznik Praw Obywatelskich**

**RPO-572279-III/07/LN**

00-090 Warszawa Tel. centr. 0-22 551 77 00  
Al. Solidarności 77 Fax 0-22 827 64 53

Warszawa, 26/10/2007r.

**Trybunał Konstytucyjny**

**WARSZAWA**

**Wniosek**  
**Rzecznika Praw Obywatelskich**

Na podstawie art. 191 ust. 1 pkt 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.) oraz art. 16 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz. U. z 2001 r. Nr 14, poz. 147)

**wnoszę o:**

stwierdzenie niezgodności art. 2 pkt 2 ustawy z dnia 31 maja 1996 r. o świadczeniu pieniężnym przysługującym osobom deportowanym do pracy przymusowej oraz osadzonym w obozach pracy przez III Rzeszę i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (Dz. U. Nr 87, poz. 395, z 1998 r. Nr 162, poz. 1118, z 1999 r. Nr 28, poz. 257, z 2001 r. Nr 154, poz. 1788, z 2003 r. Nr 110, poz. 1060 i z 2005 r. Nr 85, poz. 725) z art. 2 oraz art. 32 Konstytucji RP.

## UZASADNIENIE

I. Ustawa z dnia 31 maja 1996 r. o świadczeniu pieniężnym przysługującym osobom deportowanym do pracy przymusowej oraz osadzonym w obozach pracy przez III Rzeszę i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (Dz. U. Nr 87, poz. 395 ze zm.), zwana dalej ustawą, reguluje zasady przyznawania świadczenia pieniężnego dla wymienionego w sposób szczegółowy kręgu osób, które podlegały określonym w ustawie represjom.

Zgodnie z art. 2 ustawy uprawnienie do świadczenia pieniężnego określonego w ustawie powstaje w wyniku wykazania podlegania represjom w postaci:

- 1) osadzenia w obozach pracy przymusowej w okresie wojny w latach 1939-1945 z przyczyn politycznych, narodowościowych, rasowych i religijnych,
- 2) deportacji (wywiezienia) do pracy przymusowej na okres co najmniej 6 miesięcy z terytorium państwa polskiego, w jego granicach sprzed dnia 1 września 1939 r., na terytorium:
  - a) III Rzeszy i terenów przez nią okupowanych w okresie wojny w latach 1939-1945,
  - b) Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i terenów przez niego okupowanych w okresie od dnia 17 września 1939 r. do dnia 5 lutego 1946 r. oraz po tym okresie do końca 1948 r. z terytorium państwa polskiego w jego obecnych granicach.

Represją w rozumieniu ustawy nie jest zatem sama okoliczność przymusowej pracy, ale zastosowanie tego przymusu w zaostrzonej formie w postaci osadzenia w obozach pracy przymusowej, bądź deportacji (wywiezienia) do pracy przymusowej.

Zakres podmiotowy ustawy obejmuje osoby, które w okresie podlegania określonym w ustawie represjom były obywatelami polskimi i są nimi obecnie oraz posiadają stałe miejsce zamieszkania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (art. 1 ust. 1 ustawy) z ograniczeniami określonymi w art. 1 ust. 2 i 3 ustawy. Ograniczenia te mają zapobiegać kumulacji świadczenia przysługującego na podstawie ustawy z dodatkami przysługującymi na podstawie innych ustaw. I tak w myśl art. 1 ust. 2 ustawy świadczenie pieniężne przysługuje wyłącznie osobom, które nie mają ustalonego prawa do dodatku:

- 1) kombatanckiego, określonego w przepisach o kombatanach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego,
- 2) za tajne nauczanie, przysługującego na podstawie odrębnych przepisów.

Zgodnie zaś z art. 1 ust. 3 ustawy osobie uprawnionej równocześnie do świadczenia i do dodatku określonego w przepisach:

- 1) o ubezpieczeniu społecznym rolników,
- 2) o uprawnieniach przysługujących żołnierzom zastępczej służby wojskowej przymusowo zatrudnionym w kopalniach węgla, kamieniołomach i zakładach wydobywania rud uranu

- przysługuje świadczenie albo jeden z dodatków - wyższy lub wybrany przez uprawnionego.

II. W odniesieniu do deportacji ustawodawca w treści zakwestionowanego niniejszym wnioskiem art. 2 pkt 2 ustawy przyjął, że deportacją w rozumieniu ustawy jest tylko wywiezienie z terytorium państwa polskiego w granicach sprzed 1 września 1939 r. i tylko poza to terytorium w jego granicach sprzed 1 września 1939 r. Takie określenie deportacji doprowadziło do sytuacji, w której decydującym kryterium przyznania uprawnień do nabycia świadczenia pieniężnego stało się miejsce, z którego nastąpiła deportacja, albo do którego nastąpiła deportacja. W świetle brzmienia tego przepisu osoby wywiezione do pracy przymusowej, nie spełniające omówionego kryterium miejsca, z którego nastąpiła deportacja, albo do którego nastąpiła deportacja, pozbawione są prawa do świadczenia pieniężnego.

Trybunał Konstytucyjny postanowieniem z dnia 24 października 2001 r. (SK 10/01, OTK Z.U. Nr 7/2001, poz. 225) umorzył postępowanie ze skierowanych do łącznego rozpoznania skarg konstytucyjnych Pani Marii L. i Pana Antoniego C. dotyczących stwierdzenia niezgodności art. 2 pkt 2 ustawy z art. 32 Konstytucji RP. Regulacja zaskarżonego art. 2 pkt 2 ustawy stała się podstawą do odmowy przyznania prawa do świadczeń pieniężnych z tytułu pracy przymusowej na rzecz III Rzeszy. W wypadku Pani M. L. odmowa była uzasadniona tym, że deportacja do pracy przymusowej nastąpiła z Jerpmina (okręg homelski), a więc z terytorium ZSRR. Z kolei Panu A. C. prawa do świadczenia pieniężnego odmówiono z uwagi na to, że miejsce wykonywania przymusowego zatrudnienia położone było na terytorium Polski sprzed dnia 1 września 1939 r.

W uzasadnieniu tego postanowienia Trybunał Konstytucyjny uznał, że sformułowany w skardze konstytucyjnej zarzut naruszenia jedynie określonej w art. 32 Konstytucji RP zasady równości nie może stanowić podstawy do merytorycznego rozpoznania skargi. Trybunał Konstytucyjny wskazał, że przepisy obowiązującej Konstytucji przewidują bardzo szeroki katalog wolności i praw człowieka i obywatela, które mogą być wskazane jako wzorce konstytucyjne. W ocenie Trybunału Konstytucyjnego art. 32 Konstytucji wyraża przede wszystkim zasadę ogólną i dlatego winien być w pierwszej kolejności odnoszony do konkretnych przepisów Konstytucji, nawet jeżeli konstytucyjna regulacja danego przepisu jest niepełna i wymaga konkretyzacji ustawowej. W takim zakresie wyznacza on także konstytucyjne prawo do równego traktowania. Mamy tu do czynienia z sytuacją "współstosowania" dwóch przepisów Konstytucji, a więc nie tylko z prawem do równego traktowania, ale ze skonkretyzowanym prawem do równej realizacji określonych wolności i praw konstytucyjnych. W skardze konstytucyjnej należy powołać oba przepisy Konstytucji, dopiero one wyznaczają bowiem konstytucyjny status jednostki, który przez regulację

ustawową lub podustawową został naruszony. Natomiast, gdy chodzi o uprawnienia określone w innych niż Konstytucja aktach normatywnych -jeśli treść konkretnego prawa ustala się wyłącznie na ich podstawie - art. 32 Konstytucji stanowi zasadę systemu prawa, a nie wolność lub prawo o charakterze konstytucyjnym. Uprawnienia podmiotowe do świadczeń, których podstawą byłaby wyłącznie ustawa, nie można uznać za konstytucyjne prawo jednostki. Jeżeli treść prawa (uprawnienia) wynika wyłącznie z ustawy, domaganie się ochrony tego prawa z powołaniem się na zasadę równości nie ma w pełni "konstytucyjnego" wymiaru. Artykuł 5 Konstytucji przewiduje, że Rzeczpospolita Polska zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela. Wynika z niego, że ochrona tych wolności i praw może być realizowana za pomocą różnorodnych środków prawnych, a nie jedynie i wyłącznie za pomocą skargi konstytucyjnej. Artykuł 79 ust. 1 Konstytucji wyraźnie odróżnia skargę konstytucyjną od innych przewidzianych w Konstytucji środków ochrony wolności i praw, w kontekście których mówi się o "naruszonych wolnościach lub prawach" (art. 80, art. 77 ust. 2) i o "niezgodności z prawem" (art. 77 ust. 1). Wynika stąd szczególnie, "kwalifikowany" i ograniczony pod względem przedmiotowym, charakter skargi konstytucyjnej jako nadzwyczajnego i subsydiarnego instrumentu ochrony wolności i praw. Zatem przesłanki dopuszczalności skargi konstytucyjnej należy interpretować w sposób ścisły, zgodny ze swoistym charakterem tego środka prawnego, a nie w sposób rozszerzający. Trybunał Konstytucyjny podkreślił, że naruszenie przepisu konstytucji, które nie uzasadnia wniesienie skargi konstytucyjnej, może być przyczyną skierowania do Trybunału Konstytucyjnego wniosku uprawnionego podmiotu. Należy przy tym uwzględnić, że przepisy obowiązującej Konstytucji przewidują bardzo szeroki katalog wolności i praw jednostki. Objęty tymi przepisami zakres regulacji prawnej dotyczy wszystkich ważnych dziedzin życia jednostki, stąd nie ma potrzeby "pogłębiania" ochrony realizowanej za pomocą skargi konstytucyjnej na regulacje, które nie mają odniesienia do tej sfery. Prowadziłoby to do degradacji skargi konstytucyjnej.

Na podstawie art. 51 ust. 2 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz. U. Nr 102, poz. 643 ze zm.) w niniejszej sprawie Rzecznik Praw Obywatelskich zgłosił udział w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym. W piśmie procesowym Rzecznik Praw Obywatelskich stwierdził, że art. 2 pkt 2 ustawy z 31 maja 1996 r. jest niezgodny z art. 2 oraz art. 32 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

**III.** Zgodnie z wolą ustawodawcy, celem ustawy nie jest przyznanie uprawnienia do świadczenia pieniężnego wszystkim obywatelom polskim, którzy podczas drugiej wojny światowej i w okresie powojennym poddani zostali represjom, ani też zadośćuczynienie w tej formie za wszystkie rodzaje i formy doznanych przez nich represji. Podobnie jak ustawa z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego (Dz. U. z 1997 r. Nr 142, poz. 950 ze zm.) oraz ustawa z dnia 2 września 1994 r. o dodatku i

uprawnieniach przysługujących żołnierzom zastępczej służby wojskowej przymusowo zatrudnionym w kopalni węgla kamiennego, kamieniołomach i zakładach wydobywania rud uranu (Dz. U. Nr 11, poz. 537 ze zm.) ustawa dotyczy konkretnie określonej grupy ofiar i konkretnych rodzajów represji wojennych i okresu powojennego. Za cechę istotną uprawniającą do świadczenia pieniężnego ustawodawca uznał szczególny rodzaj represji, a mianowicie osadzenie w obozach pracy przymusowej oraz deportację (wywiezienie) do pracy przymusowej przez III Rzeszę i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich.

Określając zatem przesłanki przyznania świadczenia pieniężnego ustawa czyni to dla dwóch kategorii osób, a mianowicie dla „osób deportowanych do pracy przymusowej” oraz dla „osób osadzonych w obozach pracy” przez III Rzeszę i ZSRR. Na gruncie ustawy obie kategorie osób są traktowane rozłącznie, to znaczy, że wystarczy wykazanie albo deportacji do pracy przymusowej, albo osadzenia w obozach pracy (por. wyrok SN z 13 stycznia 2000 r., III RN 112/99 OSNP z 2000 r. Nr 20, poz. 736). Trzeba także wskazać, że na gruncie orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz Naczelnego Sądu Administracyjnego ukształtowało się stanowisko w zakresie braku konieczności wykazywania faktu rzeczywistego wykonywania pracy przymusowej przez osoby deportowane do pracy przymusowej albo osadzone w obozach pracy przymusowej. Wprawdzie w art. 3 ust. 1 ustawy o świadczeniu pieniężnym, w którym zostały określone przesłanki dotyczące sposobu obliczania wysokości należnego świadczenia, mowa o tym, iż to świadczenie przysługuje „za każdy pełny miesiąc pracy”, to wynika stąd jedynie obowiązek ustalenia faktycznego czasu pobytu na deportacji (w obozie), a nie obowiązek wykazania realnego świadczenia pracy (wyrok SN z 13 stycznia 2000 r., III RN 112/99, OSNP z 2000 r. Nr 20, poz. 736, wyrok NSA z 30 czerwca 2000 r., V SA 3029/99, LEX nr 79624).

Kontrowersje dotyczące interpretacji tego przepisu, w kontekście pozostałych przepisów ustawy, ujawniły się w orzecznictwie sądowym w zakresie dotyczącym dzieci, które były wywożone wraz z rodzicami, a także dzieci, które urodziły się w miejscu wykonywania pracy przymusowej przez matkę. O deportacji (wywiezieniu) można mówić zarówno wtedy, gdy dziecko zostało wywiezione wraz z rodzicami na roboty przymusowe, jak i wtedy, gdy wywieziona na roboty przymusowe kobieta urodziła dziecko w miejscu wykonywania tych robót. Nie sposób bowiem racjonalnie uzasadnić, że sytuacja małego dziecka wywiezionego wraz z matką na roboty przymusowe jest inna niż sytuacja dziecka urodzonego już po wywiezieniu matki na roboty przymusowe. Jeżeli przyjmie się, że o represji nie decyduje wiek dziecka ani to, czy faktycznie pracowało, to nie powinno również budzić wątpliwości, że osobą represjonowaną jest także dziecko urodzone w miejscu wykonywania pracy przymusowej przez deportowaną matkę (por. wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 19 sierpnia 2004 r., OSK 135/04, ONSAiWSA Nr 1/2005, poz. 15, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 października 2003 r., III RN 120/02). W orzecznictwie sądowym przyjęto, że nie można zakładać, iż cel wywiezienia dziecka z rodzicami deportowanymi na roboty przymusowe do III Rzeszy był inny niż w stosunku do rodziców.

Tak samo nie można zakładać, że deportacja do pracy przymusowej kobiety, która urodziła dziecko po wywiezieniu, nie rozciąga się na to dziecko (wyrok NSA z dnia 11 lutego 2003 r., II SA/Ka 834/01). W uzasadnieniu wyroku z dnia 12 października 2006 r., II OSK 1013/06, Naczelny Sąd Administracyjny stwierdził, że świadczenie pieniężne, o którym mowa w art. 1 ust. 1 ustawy, przysługuje osobie, która w okresie podlegania represjom była obywatelem polskim, a zatem okres poprzedzający urodzenie się (okres prenatalny) nie jest okresem podlegania represjom, ponieważ dziecko poczęte (nasciturus) nie posiada obywatelstwa polskiego. Stosownie bowiem do przepisu art. 4 tej ustawy z dnia 20 stycznia 1920 r. o obywatelstwie Państwa Polskiego (Dz. U. Nr 7, poz. 44 ze zm.) obywatelstwo polskie nabywało się przez urodzenie lub na skutek późniejszych zdarzeń. Nabycie obywatelstwa polskiego przez urodzenie było związane z nabyciem obywatelstwa ojca albo matki (art. 5), co oznaczało, iż to czy dziecko nabędzie obywatelstwo polskie przez urodzenie zależało od tego, czy ojciec albo matka dziecka w chwili jego urodzenia posiadali obywatelstwo polskie. Nabycie obywatelstwa polskiego przez urodzenie następowało więc z mocy prawa z chwilą urodzenia dziecka, jeżeli w chwili urodzenia dziecka, ojciec albo matka posiadali obywatelstwo polskie. Tak więc nabycie i posiadanie obywatelstwa polskiego nie odnosiło się do osoby przed jej urodzeniem się. Decydujące znaczenie przy tej formie uzyskania obywatelstwa ma moment urodzenia się dziecka i z tą chwilą dziecko uzyskuje obywatelstwo. Nabycie obywatelstwa polskiego następuje z mocy prawa i nie są potrzebne żadne akty władzy publicznej. Nabycie przez dziecko obywatelstwa polskiego przez urodzenie jest następstwem obywatelstwa rodziców w chwili urodzenia dziecka. Nie sposób więc przyjąć, nawet biorąc pod uwagę, że życie i zdrowie człowieka w każdej fazie jego rozwoju stanowi wartość konstytucyjną podlegającą ochronie, iż nasciturus (życie nienarodzone) posiada obywatelstwo polskie. Ponadto należy zauważyć, że nawet Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526 ze zm.) zapewnia dziecku prawo do określenia przynależności państwowej (obywatelstwa) dopiero po urodzeniu. Brak obywatelstwa jakiegokolwiek państwa uznaje się za stan niekorzystny dla człowieka, co znalazło wyraz w art. 7 ust. 1 i 2 Konwencji o prawach dziecka, który zobowiązuje państwa do zapewnienia takich rozwiązań w prawie wewnętrznym, aby każde dziecko uzyskało obywatelstwo „od momentu urodzenia”. Tym samym, o ile można podzielić pogląd wyrażony w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 29 kwietnia 1996 r. (sygn. akt III ARN 96/95), iż pojęcie „osoba podlegająca represjom w hitlerowskich obozach koncentracyjnych” oznacza również dziecko poczęte, jeżeli urodziło się żywe, to nie sposób przyjąć, iż dziecko poczęte posiada obywatelstwo polskie i w związku z tym okres życia prenatalnego należy wliczyć do okresu podlegania represjom, o którym mowa w ustawie. Z tych względów należy przyjąć, iż w przypadku dziecka urodzonego w okresie deportacji (wywiezienia) matki do pracy przymusowej, okres przed urodzeniem dziecka, w którym dziecko nie posiada

obywatelstwa polskiego, nie jest okresem podlegania dziecka represjom w rozumieniu art. 1 ust.1 w związku z art. 2 pkt 2 lit. a ustawy o świadczeniu pieniężnym. Kwestia ta ma zasadnicze znaczenie w przypadku represji polegającej na deportacji (wywiezieniu) do pracy przymusowej, ponieważ minimalny okres podlegania tej represji został określony na 6 miesięcy.

IV. W wyroku z 24 kwietnia 2006 r. Trybunał Konstytucyjny, podsumowując poglądy wyrażone w dotychczasowym orzecznictwie, podkreślił, że z zasady równości, wyrażonej w art. 32 ust. 1 Konstytucji, wynika nakaz jednakowego traktowania podmiotów prawa w obrębie określonej klasy (kategorii). Wszystkie podmioty prawa, charakteryzujące się w równym stopniu daną cechą istotną (relewantną), powinny być traktowane równo, a więc według jednakowej miary, bez różnicowań, zarówno dyskryminujących, jak i faworyzujących. Podmioty różniące się mogą być natomiast traktowane odmiennie. Ocena każdej regulacji prawnej z punktu widzenia zasady równości musi być zatem poprzedzona dokładnym zbadaniem sytuacji prawnej podmiotów oraz analizą dotyczącą cech wspólnych i odmiennych (P 9/05, OTK ZU Nr 4/A/2006, poz. 46 i powołane tam wyroki).

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego ukształtowało się stanowisko, że wszelkie odstępstwa od nakazu równego traktowania podmiotów podobnych musi zawsze znajdować podstawę w odpowiednio przekonujących argumentach. W orzeczeniu z dnia 19 września 2006 r. Trybunał Konstytucyjny, uwzględniając dotychczasowe wypowiedzi na ten temat stwierdził, że argumenty muszą mieć: „po pierwsze, charakter relewantny, a więc pozostawać w bezpośrednim związku z celem i zasadniczą treścią przepisów, w których zawarta jest kontrolowana norma, oraz służyć realizacji tego celu i treści. Innymi słowy, wprowadzane różnicowania muszą mieć charakter racjonalnie uzasadniony. Nie wolno ich dokonywać według dowolnie ustalonego kryterium. Po drugie, argumenty te muszą mieć charakter proporcjonalny, a więc waga interesu, któremu ma służyć różnicowanie sytuacji adresatów normy, musi pozostawać w odpowiedniej proporcji do wagi interesów, które zostaną naruszone w wyniku nierównego potraktowania podmiotów podobnych. Po trzecie, argumenty te muszą pozostawać w jakimś związku z innymi wartościami, zasadami czy normami konstytucyjnymi, uzasadniającymi odmienne traktowanie podmiotów podobnych, jedną z takich zasad konstytucyjnych jest zasada sprawiedliwości społecznej" (K 7/05, OTK ZU Nr 8/A/2006, poz. 107 i powołane tam wyroki). Trybunał Konstytucyjny wielokrotnie w swoich orzeczeniach wskazywał, że różnicowanie sytuacji prawnej podmiotów podobnych ma znacznie większe szanse uznania za zgodne z konstytucją jeżeli pozostaje w zgodzie z zasadami sprawiedliwości społecznej lub służy urzeczywistnieniu tych zasad. Zostaje ono natomiast uznane za niekonstytucyjną dyskryminację (uprzywilejowanie), jeżeli nie znajduje podtrzymania w zasadzie sprawiedliwości społecznej. W tym sensie zasady równości wobec prawa i sprawiedliwości społecznej w znacznym stopniu nakładają się na siebie" (por. np. wyroki Trybunału Konstytucyjnego z 16 grudnia 1997 r., K 8/97, OTK ZU

1997 Nr 5-6 poz. 70, z 13 kwietnia 1999 r., K 36/98, OTK ZU 1999 Nr 3, poz. 40 oraz z 12 września 2000 r., K. 1/00, OTK ZU 2000 Nr 6, poz. 185).

Zgodnie z poglądami wyrażanymi w piśmiennictwie, ciężar wykazania, że wprowadzone różnicowanie podmiotów posiadających wspólną cechę istotną spełnia wymienione wyżej wymogi spoczywa przede wszystkim na organie państwowym, który ustanowił zakwestionowany akt prawotwórczy. Z drugiej strony przedstawiciele doktryny zwracają uwagę, że zasada równości powinna być stosowana przy poszanowaniu zasady powściągliwości sędziowskiej (por. L. Garlicki, *Zasada równości i zakaz dyskryminacji w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego* [w:] *Obywatel jego wolności i prawa*, Warszawa 1998, s. 67 i 72). Przypominając znaczenie konstytucyjnej zasady równości, Trybunał Konstytucyjny podkreślał, że na gruncie obowiązującej Konstytucji ustawodawca dysponuje szerokim zakresem swobody w regulowaniu życia społecznego i gospodarczego. W odniesieniu do zasady równości oznacza to, że wybór kryteriów różnicowania w poszczególnych dziedzinach życia społeczno-gospodarczego należy do ustawodawcy. Prawodawca, nakładając obowiązki lub przyznając określone uprawnienia, nie może jednak określać kręgu podmiotów objętych tymi obowiązkami lub uprawnieniami w sposób dowolny. Ustanowione obowiązki oraz przyznane uprawnienia powinny w miarę możliwości obejmować wszystkie podmioty charakteryzujące się daną wspólną cechą istotną z punktu widzenia danej regulacji prawnej. Jednocześnie wszelkie odstępstwa od zakazu różnicowania podmiotów podobnych muszą mieścić się w granicach wyznaczonych przez przedstawione wyżej kryteria dopuszczalnego różnicowania tych podmiotów. Do Trybunału Konstytucyjnego należy ocena, czy ustanowione regulacje prawne nie prowadzą do istotnego naruszenia wymienionych kryteriów" (wyrok z dnia 28 maja 2002 r., sygn. P 10/01, OTK ZU Nr 3/A/2002, poz. 35).

Trybunał Konstytucyjny stoi na stanowisku, iż zasada sprawiedliwości społecznej pozostaje w ścisłym związku z zasadą równości - zasady te wzajemnie się uzupełniają. Wielokrotnie wskazywano w dotychczasowym orzecznictwie, iż różnicowanie podmiotów prawa jest dopuszczalne na gruncie zasady równości, jeżeli jest zgodne z zasadą sprawiedliwości społecznej (orzeczenie z 3 września 1996 r., K 10/96, OTK ZU Nr 4/1996, poz. 33, s. 280-281; wyroki: z 6 maja 1998 r., K. 37/97, OTK ZU Nr 3/1998, poz. 33, s. 200; z 24 lutego 1999 r., SK 4/98, OTK ZU Nr 2/1999, poz. 24). O ile więc zasada równości nakazuje jednakowe traktowanie wszystkich podmiotów wyróżnionych według cechy prawnie relewantnej w danej sferze stosunków, o tyle zasada z art. 2 Konstytucji pozwala odpowiedzieć na pytanie, czy zastosowanie danej cechy, czy też danego kryterium wyodrębnienia określonej kategorii podmiotów odpowiada względem sprawiedliwości, a więc czy nie jest arbitralne i czy odpowiada standardom państwa prawnego. W takim ujęciu wymaganie sprawiedliwego traktowania może nie tylko uzupełniać, ale może również korygować ocenę formułowaną na gruncie prawa do równego traktowania. W konsekwencji konkretne rozwiązanie normatywne podporządkowane zasadzie równego traktowania z



punktu widzenia wyróżnionego kryterium formalnego nie będzie mogło być uznane za zgodne z Konstytucją, jeśli kryterium to nie odpowiada wymaganiam sprawiedliwości (por. wyrok z 12 grudnia 2001 r., SK 26/01, OTK ZU Nr 8/2001, poz. 258).

V. Przepisy ustawy regulują szczegółowo pojęcie represji polegającej na deportacji (wywiezieniu) do pracy przymusowej określając:

- po pierwsze - że wywiezienie do pracy przymusowej powinno trwać co najmniej 6 miesięcy,
- po drugie - że deportacja powinna nastąpić z terytorium państwa polskiego w granicach sprzed 1 września 1939 r.,
- po trzecie - że wywiezienie do pracy przymusowej powinno nastąpić na terytorium III Rzeszy i terenów przez nią okupowanych w latach 1939-1945 oraz na terytorium ZSRR i terenów przez niego okupowanych w okresie od dnia 17 września 1939 r. do dnia 5 lutego 1946 r. oraz po tym okresie do końca 1948 r. z terytorium państwa polskiego w jego obecnych granicach.

Świadczenie pieniężne przysługujące za pracę przymusową jest przywilejem o charakterze rekompensacyjnym, przyznanym określonej kategorii osób, który wynika wyłącznie z ustawy, a nie z Konstytucji (por. postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 czerwca 1998 r., sygn. akt Ts 71/98). Jednak przyznanie uprawnień do świadczenia, o którym mowa w ustawie, tylko pewnej ściśle określonej grupie osób represjonowanych nie narusza konstytucyjnych zasad państwa prawnego i zasady równości wobec prawa, jeżeli przyjęte kryteria są merytorycznie uzasadnione i nie są niesprawiedliwe.

Stosownie do swego tytułu, ustawa określa warunki przyznania prawa do świadczeń pieniężnych dla dwóch kategorii, a mianowicie dla osób „deportowanych do pracy przymusowej” oraz dla osób „osadzanych w obozach pracy” przez III Rzeszę i ZSRR.

Świadczenia z tytułu pracy niewolniczej na rzecz III Rzeszy i ZSRR nie zostały przyznane wszystkim obywatelom polskim, którzy doznali represji w szczególnych warunkach (wywiezienie do pracy przymusowej na okres przekraczający 6 miesięcy). Obok tego podstawowego warunku wprowadzone zostały dodatkowe, uzależniające prawo do świadczenia od miejsca zamieszkania na terytorium Polski bezpośrednio przed deportacją oraz od miejsca wykonywania pracy przymusowej, które powinno znajdować się na terytorium III Rzeszy i ZSRR lub terenów przez nich okupowanych.

Zdaniem Rzecznika Praw Obywatelskich przyjęcie takich kryteriów różnicujących prawo deportowanych do rekompensaty nie pozostaje w bezpośrednim związku z celem i zasadniczą treścią przepisów o świadczeniu pieniężnym dla osób deportowanych, ponieważ odmawia prawa do świadczenia osobom wykonującym pracę przymusową w podobnych warunkach. Trudno jest także wykazać, by waga interesu, któremu ma służyć zróżnicowanie sytuacji osób deportowanych, pozostawała w odpowiedniej proporcji do wagi interesów naruszonych wskutek nierównego traktowania podmiotów podobnych. Pozbawienie

niektórych osób spośród deportowanych prawa do rekompensaty nie może być uzasadniane ograniczonymi możliwościami finansowymi państwa, którego budżet finansuje określone w ustawie świadczenia pieniężne, jeśli prowadzi do naruszenia zasad równego i sprawiedliwego traktowania deportowanych.

W opinii Rzecznika Praw Obywatelskich o prawie do rekompensaty powinny przesądzać szczególne warunki represji, związanej z deportacją (wywiezienie do pracy przymusowej na okres co najmniej 6 miesięcy). Wprowadzone w art. 2 pkt 2 dalsze kryteria nie dotyczą szczególnych warunków represji, związanej z deportacją, lecz odnoszą się do miejsca zamieszkania oraz miejsca wykonywania pracy przymusowej. Skutkiem ich stosowania są sytuacje, w których obywatele polscy pozbawieni są prawa do rekompensaty z racji tego, że deportowani zostali spoza terytorium Polski lub zostali wywiezieni do pracy przymusowej z dala od swego miejsca zamieszkania, lecz przesiedlenie odbyło się w granicach terytorium państwa polskiego z 1 września 1939 r. Przepis ten prowadzi nie tylko do dyskryminacji tych kategorii deportowanych, których deportacja nie miała miejsca z terytorium Polski lub których miejsce pracy przymusowej nie przypadało na terytorium III Rzeszy i ZSRR oraz terenów okupowanych, lecz także do naruszenia zasady sprawiedliwości. W kontekście historycznych realiów wykonywania pracy przymusowej na rzecz III Rzeszy i ZSRR można zatem mówić o niesprawiedliwym traktowaniu takich osób deportowanych, które znajdując się w takiej samej sytuacji faktycznej, pozbawione zostały prawa do rekompensaty z powodu miejsca zamieszkania lub miejsca wykonywania pracy przymusowej.

W ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich dokonany przez ustawodawcę wybór kryterium w postaci deportacji do pracy przymusowej z ograniczeniem, iż deportacja ma nastąpić z terytorium państwa polskiego i poza jego granice stanowi naruszenie konstytucyjnych zasad równości i sprawiedliwości społecznej.

Z tego względu wnoszę jak na wstępie.

*/-/ Janusz Kochanowski*